

Меңдибаев Н.

**КЫРГЫЗСТАНДЫН АЙЫЛ КАЛКЫНЫН ЭКОНОМИКАЛЫК
ӨЗГӨРҮҮ ШАРТЫНДАГЫ ЖУМУШ МЕНЕН КАМСЫЗ БОЛУУСУНУН
АЙРЫМ МАСЕЛЕЛЕРИ**

Меңдибаев Н.

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЗАНЯТОСТИ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ В
КЫРГЫЗСТАНЕ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СРЕДЫ**

N. Mendibaev

**SOME QUESTIONS OF RURAL EMPLOYMENT IN KYRGYZSTAN IN THE
TRANSFORMATION OF THE ECONOMIC ENVIRONMENT**

УДК: 316.323

Бул илимий макалада Кыргызстандын айыл калкынын экономикалык өзгөрүү шартындагы жумуш менен камсыз болуусунун айрым маселелери социологиялык талдоого алынып изилденет.

In this research paper discusses some issues of employment of the rural population of Kyrgyzstan in the transformation of the economic environment.

Экономикалык чөйрөнүн өзгөрмөлүүлүгү сөзсүз жана мыйзам ченемдүү түрдө калктын жумуш менен камсыз болуу түзүмүн өзгөртөт. Бул жараяндар шаарга да айыл жергесине да бирдей тиешелүү, ошону менен бирге айыл чарбасы экономиканын башкы жетекчи тармагы болгон өлкөлөрдө айылдык калктын жумуш менен камсыз болуу түзүмүн өзгөртүү, түп тамырынан бери өзгөрүүлөргө даяр эмес айыл калкына, өзгөчө оор келет.

Айылда жумуш менен камсыз болуу азыркы учурдагы эң эле олуттуу болгон эки ракурска ээ: бир тарабынан “айыл жеринде жумуш орундарынын чектелгендигине байланыштуу айылда жашаган эмгек ресурстарын жумуш менен камсыз кылуу көйгөйү бар. Экинчи тарабынан айыл чарба ишканалары үзгүлтүксүз жана убактылуу иштөө орундарын тажрыйбалуу жумушчу күчү менен камсыз кылууда зор кыйынчылыктарга дуушар болууда” [1].

Илимпоздордун адилеттүү пикири боюнча айыл калкынын жана айыл чарба ишканаларынын жумушчуларынын иш менен камсыз болуусу көп кырдуу көрүнүш катары каралуусу мүмкүн: ал бир гана эмгекке жөндөмдүүлүктү ишке ашырууну камсыз кылып эле калбай белгилүү бир азык-түлүк продукциялары жана чийки зат менен да камсыз кылат. Ошону менен бирге жумуш менен камсыз болуунун дагы бир олуттуу кызматы “салттуу элдик маданиятты, турмуш-тиричиликти, элдик үрп-адаттарды, айыл жашоосунун абалын калыбына келтирет. Ошондой эле аймакта жана анын ичиндеги калктын жайгашуусу канчалык тегиз болсо аймак ошончолук жакшы өздөштүрүлөт жана көзөмөлгө алынат” [1].

Бүгүнкү күндөгү адистердин баасы боюнча агрардык өндүрүштүн абалынын оорлошуусунун себеби көпчүлүк учурда айыл жашоочуларынын эмгеги начар механизацияланган абалда калгандыгында. Айыл жумушу негизинен күч эмгеги болуу менен ар түрдүү билим деңгээлине ээ болгон жаштардын бирдиктүү социалдык топко биригүүсүнө мүмкүндүк бербейт, анткени билим деңгээли бир топ жогору болгон жана ошонун натыйжасында өзү такай эмгектене турган иш ордуна койгон талаптары күчтүү болгон жаштар чындыгында агрардык-өндүрүштүк чөйрөдөгү жараяндан сыртта калган, ошондуктан өзүнүн алган билимин башка чөйрөлөргө көбүнчө - шаар жеринде колдонуусуна туура келет.

Муну айылда жумуш менен камсыз болуу көйгөйүнүн татаалдыгы көбүн эсе айыл жеринде бир өңчөй өндүрүш аймагы болуп, эмгекти пайдалануу чөйрөсү бул жерде чектелүү дешкен авторлордун изилдөөлөрү да далилдеп турат.

Жогоруда айтып өтүлгөн, азыркы кризистик шартта агрардык өндүрүштү айкындоочу өзгөчөлүктөр, бир топ илимпоздор жана адистер тарабынан айыл калкынын жумуш менен камсыз болуу көйгөйлөрүн үйрөнүүдө изилденип жана жазылып жатат.

Экономикалык өзгөрүү мезгилинде жумуш менен камсыз болуу көйгөйү ар түрдүү социомаданий чөйрөдө бири бирине окшош. Айыл жериндеги жумуш менен камсыз болуунун өнүгүүсүнүн динамикасы Кыргызстан менен чектешкен Россия, Казакстан, Тажикстан сыяктуу мамлекеттерде окшош мүнөздөгү багытка ээ. Мисалы, Орусия Федерациясында айыл чарбасындагы жумуш менен камсыз болуунун орточо деңгээли кыскарууда. Эгерде 2000-жылы айыл чарбасында калктын 13,9 пайызы эмгектенген болсо, 2010-жылы бул көрсөткүч болгону 9,8 пайызды түзгөн. [2].

Айыл калкынын жумушсуздуктуу бардык Евроазия мейкиндигиндеги мамлекеттер үчүн олуттуу көйгөй жаратып келүүдө, анткени адатта бул мамлекеттерде айыл чарбасы башкы тармактардын

бири. Ошону менен бирге ишке жарамдуу калктын жумушсуздуктуна түздөн-түз байланыштуу болгон экономикалык жоготуулар гана олуттуу эмес. Биз илимпоздордун “Орусиянын жер капиталын өздөштүрүүгө экономикалык булактардын жана түрткүлөрдүн жоктугу жана айыл аймактарынын депопуляциясына алып баруусу айыл жашоосуна кайдыгерликтин саясий-социалдык натыйжасы” пикирине кошулабыз [3].

Азыркы агрардык концепцияга ылайык айыл чарбасында жумуш менен камсыз болуунун азаюусу мыйзам ченемдүү жараян, анткени коом агрардуулуктан постиндустриалдык экономика жолуна өтүүдө. Бул жараян бир топ социалдык чыгымдарга карабай бардык өлкөлөр үчүн мыйзам ченемдүү жана объективдүү болуп эсептелет. Ошону менен бирге, айыл чарбасындагы жумуштуулук менен айыл калкынын жумуш менен камсыз болуусу деген түшүнүктөрдү бири-бири менен алмаштырбоо зарыл. Экинчиси негизинен өлкөнүн экономикалык жактан сак-саламат экенин мүнөздөйт. Бул жерде айыл жашоочуларынын эмгек ресурстарын пайдалануу натыйжалуу экендиги тууралуу айтууга болот.

Жогоруда белгиленген критерийлерди негиз кылып алып, өзүбүздүн автордук изилдөөлөрүбүзгө кайрылабыз [4].

Расмий маалыматтар боюнча “Рынокко өтүү этабында Кыргызстанда экономиканын жетектөөчү тармагы болуп айыл чарбасы (35%) жана өнөр жайы (30%) болгон”. 1980-жылы башталып, 1990-жылы өтө кеңири жайылган өзгөрүлмөлүү (трансформациялык) жараяндар жумуш менен камсыз болуу түзүмүн айыл жергесинде да олуттуу өзгөрттү. Ошол мезгилдеги айыл калкынын жумуш менен камсыз болуу түзүмүн алып карай турган болсок, анда айылдыктардын негизги бөлүгү өндүрүштүк эмес тармакта алектенгенин көрүүгө болот.

Сурамжылоого катышкан респонденттердин көбүрөөк бөлүгү башкача айтканда 11,4 пайызы бюджеттик чөйрөнүн кызмат көрсөтүү тармагында, 8,1 пайызы соода тармагында алектене тургандыгын көрсөтүштү. Сурамжылангандардын басымдуу көпчүлүгү (36,7%), 1990-жылдары билим алуу менен алек болушканын ошондой эле (13,1%), “иштешкен эмес, окушкан эмес жана ардагер да болушкан эмес” экендиктерин белгилешти. Бул биздин көз карашыбыз боюнча айыл калкынын басымдуу бөлүгү туруктуу жана белгилүү кирешеге ээ болгон эмес жана жумушсуздук шартында болуп, анын натыйжасында экономикалык жактан бүдөмүк абалда болушканын көрсөтөт. Өндүрүш тармагында сурамжылангандардын болгону 3,2 пайызы жана 1,6 пайызы өздөрүн 1990-жылдары интеллектуалдык-техникалык кызматкерлерге, 4,0 пайызы - турмуш-тиричилик жана тейлөө чөйрөсүнүн кызматкерлерине, 5,2 пайызы – айыл чарбасынын жетекчилерине, айыл интеллигенциясына кошушту. Ошентип, жогоруда келтирилгендерден көрүнүп тургандай

өзгөрүлмөлүү жараяндардын баштапкы мезгилинде айылда көбүнчө көпчүлүк орунду жумуш менен камсыз болуунун өндүрүштүк эмес тармагы ээлейт, Жумуш менен камсыз болуунун багыты акырындык менен соода жана тейлөө чөйрөсүнө өтүп, анын үстүнө кичи жана орто бизнес өнүгө баштаганын көрсөтөт.

Рыноктук шарттарда айыл калкынын менталдуулугунун көрсөткүчү болуп кызматкерлердин иш-аракетке болгон мотивациясы кызмат кылат. Ошого байланыштуу, айыл жеринде жумушчулардын арасындагы эмгек жана эмгектик мамилелер маселелери боюнча өткөрүлгөн изилдөөлөрдүн натыйжаларын талдап көрөлү (2-чи изилдөө) [5]. Изилдөөлөрдүн натыйжасында эмгектик иш-жолун улантуунун себеби болуп жумушчулар үчүн көбүн эсе материалдык кызыкчылык, башкача айтканда өзүнүн иш-аракетинен алынган киреше эсептелет (80,4%). Андан сырткары 32,2% жамаат менен бирге болууну каалоосу, 27,1% коомдогу абалын сактап калуусу, 23,1% өзүндү керектүү, талап бар адам катары көрүүнү каалоосу, ошондой эле 22,6% “эмгектен моралдык жактан канааттануу” сыяктуу факторлор маанилүү жана олуттуу болуп эсептелет.

Эмгектин коомго пайдалуулугу, эмгек ишмердүүлүгүн улантуу үчүн болгон кызыкчылыктар, эмгектин өзүнөн моралдык канааттануу алуу сыяктуу эмгектик иш-аракеттин терминалдык жүйөөлөрү сурамжылангандардын жашына түздөн түз байланыштуу. Иштин негизги жүйөөсү (мотиви) коомго пайда келтирүү дегендер (орточо 24%, 50%га каршы) жаш кызматкерлердин (1970-1990-ж. туулгандар) чөйрөсүндө улуу жаштагы кызматкерлерге караганда бир топ төмөн. Тескерисинче жаштардын арасында эмгектенүүдөгү материалдык кызыкчылык жана коллектив менен бирге болууну каалоосу сыяктуу мотивдери сезилээрлик жогору: бул 1950-1961-жылы төрөлгөндөрдүн арасында 69 пайызды, 1960-71-жылдары төрөлгөндөрдүн арасында – 74 пайыз, 1970-1981-жылы туулгандардын арасында – 77 пайыз, ал эми 1980-1990-жылдары төрөлгөндөрдүн арасында болсо 96 пайызды түзөт.

Бул маалыматтар жаштардын арасында үрп-адаттык баалуулуктар аз деңгээлде сактала тургандыгын көрсөтүүдө, ошол эле учурда улуу муундагы жумушчулардын арасында болсо тескерисинче менталдуулуктун үрп-адаттык катмары көбүрөөк өнүккөн. Так ошол жаштар рыноктук менталдуулуктун негиздерин тезирээк өздөрүнө сиңирип алышкан, себеби алар экономиканын рыноктук баалуулуктарынын негизинде чоңоюшту.

Кыргыз Республикасынын расмий маалыматы боюнча калктын негизги бөлүгү 30,1 пайызы – мурдагыдай эле айыл чарбасында, токой чарбасында жана балыкчылыкта, андан ары бир топ айрыма менен дүң жана чекене соодада – 15,2 пайызы, курулушта – 11,3 пайызы, билим берүүдө - 7,9 пайызы, иштеп чыгаруу өндүрүшүндө - 7,6 пайызы

алектенишүүдө. Айыл чарбасынын, аңчылыктын жана токой чарбасынын дүң продукциясынын көлөмү 2013-жылдын январь-август айларында 104,3 пайызды түзүп, ушул көрсөткүчтөр 2012-жылы - 100,3 пайызды түзгөн, башкача айтканда анча чоң эмес – 4% өсүү болгон [6].

Айыл калкынын жумуш менен камсыз болуу көйгөйүнүн орчундуулугу биздин изилдөөлөр менен да далилденип жатат. “Райондун, айылдын калкынын жашоо шартын жакшыртуу үчүн эмне кылуу керек?” деген суроого сурамжылангандардын басымдуу бөлүгү жумуш менен камсыз болуу көйгөйүн биринчи коюшкан: 43,6 пайызы “жаңы жумуш орундарын түзүү деген жоопту, 40,4 пайызы - “чакан жана орто бизнести өнүктүрүү” деген жоопту тандап алган жана булар бир топ белгилүү жооптор эле. Ошондой эле бүгүнкү күнү айыл жериндеги мугалимдерге көңүл буруп, алардын жумуш менен камсыз болушун жакшыртуу керектигин 37,5% эскертишет.

Таблица №1

Айылдагы калктын жашоосун жеңилдетүү үчүн сурамжылангандардын мамилеси % менен

	Жооптордун варианттары	Сурамжылангандардын көрсөткүчү % менен
1.	Жаратылышты жакшыртуу керек	16,4%
2.	Чакан жана орто бизнести өнүктүрүү керек	40,4%
3.	Мамлекет экономиканы көзөмөлдөөнү күчөтүүсү зарыл	33,7%
4.	Медициналык тейлөөнү жакшыртуу керек	28,8%
5.	Райондун, айылдын кызыкчылыгын коргоо үчүн чечкиндүү күрөшүү	25,8%
6.	Тартипти оңдоо, криминал, коррупция менен күрөшүү	26,8%
7.	Жаңы жумуш орундарын түзүү	43,6%
8.	Жаңы жолдорду тезирээк куруу	21,7%
9.	Билим берүүнү жакшыртуу	37,5%
10.	Башка себептер	0,5%

Эскертүү: Респонденттер бир нече суроону тандашкан

Расмий статистиканын маалыматы боюнча Кыргызстанда жумушсуздардын көпчүлүгүн - жалпы орто билимдүүлөр 50,2%, ошондой эле жогорку кесиптик билимдүүлөр 12,9% жана орто кесиптик билимдүүлөр 11,4 пайызын түзөт.

Кыргызстанга чектеш Орусиянын региондорунда окшош болгон кырдаалдарды белгилөөгө болот: Орусия Федерациясынын кээ бир республикаларында жумуш менен камсыз болуунун жогорку деңгээли жогорку жана бүтпөгөн жогорку билимдүү 25-29 жаш курагындагыларга мүнөздүү. Бул маалыматтардын негизинде изилдөөчүлөр “калктын так

ушул группасы эмгек рыногунда бир топ атаандаша ала тургандар болуп эсептелинет” деп белгилешет.

Ошентип, калктын жумуш менен камсыз болуу чөйрөсүндө рыноктук экономикада мыйзам ченемдүү жараяндар жүрөт: жумушчу күчүнүн тажрыйбасыз бөлүгүнө талап аз болот, ал эми тажрыйбалуу эмгекке, билим деңгээли бир топ жогору болгон кызматкерлерге суроо-талап өсөт. Бул маалыматтар башка КМШ өлкөлөрү менен айырмаланат, алып айтканда, жогоруда айтылгандарга карама-каршы жараяндар мүнөздүү болгон Орусиянын кээ бир региондорунда жумушсуздук түзүмүндө көпчүлүк үлүштү жогорку кесиптик билимдүү адамдар түзөт, бул болсо рыноктук экономикага мүнөздүү эмес, жана кадрларды даярдоо тутумунда жана эмгек рыногунун түзүмүндө олуттуу бейтеңдештиктер (дисбаланс) бар экендигин күбөлөйт. Бул кырдаал жогорку билимдүү адистерди ашыра өндүрүүнүн мүнөздүү багытын айгинелейт, бул болсо азырынча Кыргызстан республикасы үчүн мүнөздүү эмес.

Эмгек рыногундагы чыңалуу жумуш күчүнө болгон суроо-талап менен сунуштун бири бирине дал келбөөчүлүк көйгөйүн жогорулатып жатат. Изилдөөчүлөр агрардык тармактын алдында турган өтө курч көйгөйлөрдүн бири Агроөндүрүш комплексин кадрлар менен жабдуу көйгөйү болуп эсептелет деп белгилешүүдө.

Эмгек ресурстарын сарамжалдуу пайдалануу, биздин көз карашыбыз боюнча, айыл чарбасынын экономикасын диверсификациялоо, айыл чарба өндүрүшүн автоматташтыруу жараянынын өсүшүнүн, айыл чарбасында жана аны менен байланышкан инфраструктурасында интеллектуалдуу жумушчу күчүн пайдаланууну күчөтүү шартында жүрүүсү керек. Буга байланыштуу Кыргызстандагы эмгек рыногунун түзүмүн, жумушсуздуктун мүнөзүн жана өсүү деңгээлин анализдеп чыгуу олуттуу болуп эсептелет.

Кыргызстанда 2012-жылы расмий түрдө каттоодон өткөн жумушсуздардын 53,5 пайызын эркектер түзөт. Жумушсуздардын көпчүлүк бөлүгүн жашы боюнча башкы топту 20-29-жаштагылар – (45,2%) эркектердин арасында, ошондой эле (40,3%) аялдардын арасында да түзөт. Биздин оюбуз боюнча, бул – эмгек рыногунда жаштарга суроо-талаптын жок экендигин көрсөтүүчү тынчсыздандыра турган факт. Бул азыркы шартта тармактык экономиканын кыйырында айыл чарбасы үстөмдүк кылып жаткан азыркы шартта жаштардын кесиптик деңгээл-мүмкүнчүлүгүн ишке ашырууга чындыгында шарт түзүлбөгөндүгүн билдирет, бул болсо экономиканы өнүктүрүүдө жаңычылдыкты киргизүүгө таасирин тийгизет. Айыл чарбасы өзүнүн үрп-адаты жана үрп-адаттуу технологиясы өнүгүп жаткан рыноктук экономикада кызматкерлердин жаш муунунда бул чөйрөдө эмгектенүүгө умтулууну пайда кылбайт. Эмгек рыногунда жаштарга суроо-

талаптын жоктугу өз кезегинде көңүл чөгүүнү пайда кылат жана социалдык терс жүрүм-турумга түртөт.

Рыноктук шарттарда калктын жумуш менен камсыз болушунун стратегиясын өзгөртүүсү байкалууда: жеке сектор, кичи жана орто бизнес өнүгүүдө, экономиканын өзгөрүлмөлүү жылдарында калктын экинчи ирет жумуш менен камсыз болуусунун көрүнүшү пайда болууда жана өсүүдө.

Адистер белгилегендей, “ички дүң продукциядагы айыл чарбасынын үлүшү 30,5 пайызды түзүүдө (өнөр жайы – 16,1%). Ошону менен бир катарда экономикада жумушчуларды ишкана жана уюмдардан кээ бир жарандардын пайдасына кайра бөлүштүрүү жүрүүдө”. Айылда жеке жумуш менен камсыз болуунун сектору жана кичи чарбалар калыптанууда жана өсүүдө.

Ошондой болсо да, айыл чарба өндүрүшүндө жеке жана кичи чарбалардын натыйжалуулугу бир топ талаш.

Кээ бир авторлор чарбаларды ирилештирүү эмгек өндүрүмдүүлүгүн жана ички дүң өндүрүштөгү айыл чарбасынын үлүшүн жогорулатпайт деген пикирде.

Ошону менен бирге чарбаларды ирилештирүү айылды өнүктүрүүдө артыкчылык багыты катары да көрүнөт.

Биздин издөөлөрүбүз көрсөткөндөй жарандардын басымдуу көпчүлүгү жеке чарба жүргүзүү тармагына өтүп жатканын көрсөтүп жатат. Сурамжылоо жүргүзүлгөндөрдүн жарымынан көпчүлүгүнүн (56,1%) көмөкчү чарбасы бар жана потенциалдуу, же болбосо чындыгында коомдук өндүрүмдүү эмгектенүүдөн сыртта калат.

Кесиптештерибиз белгилегендей, рыноктук кайра куруулардын мезгилинде, көпчүлүк айылдыктар үчүн жеке көмөкчү чарбада эмгектенүү кошумча эмгектенүүдөн негизги эмгектенүүгө айланды.

Айылдыктардын басымдуу көпчүлүгүнүн, негизги иштен сырткары, жеке көмөкчү чарбалары бар. Биздин издөөлөрүбүз боюнча респонденттердин 27,7 пайызы негизги жумушунан сырткары жеке көмөкчү чарбасы, 18,8 пайызы – дыйканчылык, 22,8 пайызы - фермердик чарбасы бар экендигин белгилешти. Бул негизги жумуш айылдыктардын зарыл керектөөлөрүн камсыздай албагандыгын, ал эми андан түшкөн киреше жашоо деңгелин камсыздай албай тургандыгын күбөлөндүрүүдө.

Ошону менен бир эле учурда бул факт айыл калкынын экономикалык жиктелүү жараянын көрсөтүп, эмгектенүүнүн мурдагы формасы менен бир катарда чарба жүргүзүүнүн жаңы формасы – фермердик чарба жүргүзүү жүрүп жатканын көрсөтүүдө. Ошону менен бирге айылда фермердик чарба менен камтуу анча жогору эмес, айылдыктардын бештен бир бөлүгүнөн азыраагы гана эмгектенүүнүн бул түрүнө өтүшкөн.

Айылдык жарандардын киреше булактарынын жана агымдарынын кайра бөлүштүрүүсү жүрүп

жатат: киреше булагы болуп көбүнчө расмий эмес (“экинчи”, “үчүнчү”) иш же болбосо кошумча иштеп акча табуу деп аталуучу иштер болууда. Айылдыктар кирешенин тиешелүү деңгээлин кармап туруу үчүн жана өзүнүн үй-бүлөсүн багуу үчүн экинчи жана ал турагай, “үчүнчү” иште иштөөгө мажбур болуп жатышат. Бул албетте айыл жашоочуларынын физикалык жана психикалык ал абалына таасир тийгизбей койбойт жана бул алардын физикалык жана руханий жактан жүдөтүүдө. Белгилүү болгондой, ашыкча көп эмгектенүү ден соолукту өз убагында жана толук чыңдоого мүмкүндүк бербейт.

Изилдөөлөрдүн маалыматы (2-изилдөө.) боюнча кошумча киреше, айлык акы айылдыктар тарабынан көмөкчү чарбаны өнүктүрүү (64,5%), ошондой эле жеке ишкердикти өнүктүрүү, коммерция жолу (21,2%) менен камсыздалат. Ошону менен бирге жогорку билимдүү кызматкерлер көбүрөөк коммерция жана жеке бизнести өнүктүрүү менен алектенишет, ошол эле учурда сурамжыланган орто кесиптик билимдүүлөр жана ортодон төмөн билимдүүлөр көмөкчү чарбаны өнүктүрүүнү артык көрүшөт.

Ошентип, айылдыктар үчүн экономиканын өзгөрүлмөлүү мезгилинде кошумча киреше булагы болуп негизги жана кошумча жумуш ошондой эле, көмөкчү (жеке) чарба жүргүзүү болуп эсептелет.

Экономиканын өзгөрүлүүсү коомдун менталдуу бөлүгүнүн өзгөрүүсүнө алып барат.

Мындан сырткары, айылдыктардын жумуш менен камсыз болуу чөйрөсүндөгү биринчиликке (приоритеттерге) карата болгон кабыл алуусу туруктуулукка жана тобокелдүүлүккө багыт алуу менен өзгөрөт. Буга байланыштуу айыл жашоочуларынын ой-пикирин жана жүрүм-турумун анализдеп көрөбүз. Биздин изилдөөлөр көрсөткөндөй, айылдыктардын жүрүм-турум багыты (стратегиясы) мурдагыдай эле жумуш менен камсыз болуунун туруктуулугу үрпадаттык баалуулуктарга негизделет.

Рыноктук экономика айылдык коомдоштуктун менталитетине көзгө көрүнө турган өзгөртүүлөрдү киргизе алган жок. Бул биздин изилдөөлөрүбүздөгү респонденттердин эмгектенүүдөгү болжолдуу (гипотетикалык) тандоолору жөнүндөгү маалыматтар менен далилденип турат.

Таблица №2

Жумуш ордун тандоодо айылдыктардын артык деп табуулары.

Жооптордун варианттары	Сурамжылангандардын көрсөткүчү	
	саны	көрсөткүчү % менен
анча чоң эмес болсо да, бирок эртеңки күнгө ишенимдүү, айлыгы бар жумушту	501	41,8
анча чоң эмес болсо да, бирок туруктуу эмгек айлыгы бар жумушту	323	26,9

анча чоң эмес айлыгы болуп, бирок көбүрөөк бош убактысы болуп жана бир топ жеңилрээк жумушту	158	13,2
көп айлык тапкан бирок келечек үчүн өзгөчө кепилдик көрүлбөсө деле мейли	90	7,5
жеке менчик ишти жүргүзүү жана анын коркунучуна, тобокелине карабай алып кетүү	95	7,9
башка	33	2,8
Бардыгы	1200	100,0

Кайсыл жумуш сизге артык деген суроого, сурамжылангандардын басымдуу көпчүлүгү тобокелчилик жана ишкердикке каршы туруктуулукка артыкчылык беришүүдө. Сурамжылангандардын 41,8 пайызы “анча чоң эмес, бирок туруктуу айлык акы жана эртеңки күнгө болгон ишенимди”, 26,9 пайызы – “анча чоң эмес, бирок ишенимдүү айлык акыны”, 13,2 пайызы – “анча чоң эмес айлык акы, бирок бош убакыттын кеңири болуусун жана жеңилрээк жумушту” каалай тургандыктарын билдиришкен. Айылдыктардын арасынан “рыноктук тип” багыты (стратегиясы) өтө аз таркалган. Сурамжылангандардын 7,5 пайызы гана “көп акча иштеп табууну, келечекке өзгөчө кепилдиги (гарантиясы) болбосо деле мейли”, ошондой эле, (7,9%) “коркунуч жана тобокелге салып болсо да өзүнүн жеке жумушу болуусун каалашат. (таб.2 кара).

Ошентип, Кыргызстандын айыл калкынын менталдуулугунун үрп-адаттык катмары экономиканын өзгөрүлмөлүүлүгү (трансформациясы) жана анын рынокко өтүү мезгилинде акыркы эки он жылдыкта ички себептердин натыйжасында пайда болгон “рыноктук” катмардын менталдуулугун бир топ басып өтүп ашып кетет, деп жыйынтык чыгарса болот. Бул көрсөтүлгөн жараяндарды бир топ кыйындатат, айыл калкынын көнүгүү деңгээл мүмкүнчүлүгүн жана коомдун жана экономиканын артүрдүү чөйрөлөрүндөгү өнүгүү практикасына

жаңычылдыктын (инновациялардын) жайылуусун төмөндөтөт.

Калктын жумуш менен камсыз болуу көйгөйү өзү менен башка дагы социалдык-экономикалык жараяндарды, атап айтканда, жер которуштуруу жараянын да түзөт. Айылдык калктын көчүп кетүүсү шаардык болуу жараянында мыйзам ченемдүү болуп эсептелет; ошого карабай, кээ бир аймактарда жана Кыргызстан менен чек аралаш мамлекеттерде айыл калкынын жер которуштуруусу социалдык көйгөй болууда, анткени массалык мүнөзгө ээ бул жараян ошону менен бирге айылдык коомдоштуктун түзүмүн бир топ өзгөртүүдө.

Адабияттар

1. Самодурова М.Ф. Теоретические и методологические аспекты занятости сельского населения в посткризисный период // Вестник ТГУ. 2009. Выпуск 12 с.123.
2. Российский статистический ежегодник. 2011. / Росстат. Ст. сб. М, 2011.
3. ФФаннештиль А.А., Акишина А.Л. Занятость населения в условиях территориальной модели сельского развития // Вестник Алтайского государственного аграрного университета. 2012. № 12. с.112.
4. Изилдөө автордун жетекчилиги тарабынан 2012 -жылы Кыргызстандын бардык аймагы боюнча тандап алуу усулунун негизинде 1200 респондент катышкан сурамжылоо жүргүзүлгөн.
5. Кыргызстандын айыл калкынын арасында 2012-жылы автордун жетекчилиги менен 200 адамды камтыган “Эмгек мамилелери” боюнча 2-чи изилдөө жүргүзүлгөн.
6. Кыргызская Республика: Профиль и динамика бедности и неравенства, 2013. 2http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2011/10/24/000333037_20111024001638/Rendered/PDF/650680RUSSIAN00equality00200900RUS0.pdf006 – 2013 годы.с.310.
7. КР Улуттук статистика комитети. Кыргыз Республикасынын статистикалык жылдыгы. Б. 2012.

Рецензент: д.соц.н., Бектурганов К.